

CONTRIBUȚIA INSTITUTELOR DE CREDIT ROMÂNEȘTI DIN PĂRȚILE ARADULUI LA MODERNIZAREA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI PÂNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL¹

Dr. Maria Alexandra Pantea
Universitatea din București
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad
Centrul de Studii Istorice și Culturale „Vasile Goldiș” Arad

În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea asistăm la un proces de modernizare a societății românești, fapt ce a dus la schimbarea mentalității și la apariția unor institute de credit, case de păstrare, organizate „[...] pe principiul solidarismului cooperatist”, care aveau ca scop principal „[...] dezvoltarea spiritului de economie și a capitalului, precum și promovarea intereselor comerciale și de agricultură prin operațiuni la bancă”.² Înființarea unor institute de credit în mediul rural a fost susținută atât de intelectualitatea clericală, cât și de cea laică, pentru că se dorea „[...] luminarea românilor”, dar mai ales mai ales salvarea lor „[...] din ghiarele cămătarilor... care îi despoiau într-un mod nemaipomenit”.³ Prin apariția institutelor de credit, în societatea rurală românească pătrundeau elementele capitalismului, dar și „[...] noi agenți economici mențiți să faciliteze nu numai acumularea de capital, ci și implicarea acestuia într-o tot mai rapidă circulație a mărfurilor”.⁴

Modernizarea societății românești a fost opera preoților și învățătorilor, care constituiau o elită rurală și au reușit parțial a mobiliza populația și a o „[...] ancora în realitățile cotidianului modern”.⁵ Sunt cei care au contribuit la înființarea unor „[...] case populare de economii, camere de comerț și bănci”,⁶ fapt ce a dus la transformări profunde în mentalul societății românești. Aceste institute de credit

¹ Această lucrare este rezultatul cercetării făcută posibilă prin sprijinul financiar oferit de proiectul „Educație antreprenorială și consiliere profesională pentru doctoranzi și cercetători postdoctorali în vederea organizării transferului de cunoaștere din domeniul științelor socio-umaniste către piața muncii (ATRiUM)”: POCU/380/6/13/123343, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020.

² Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, *Fond Tribunal*, grupa III, dosar 2/1897, f. 136.

³ Felicia Oarcea, „Aspecte din implicarea dascălilor în activitățile economice financiare ale comitatului Arad (1867-1918)”, în volumul *Administrație românească arădeană: Studii și comunicări din Banat-Crișana*, II, coordonat de Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011, p. 103.

⁴ Mihai D. Drecin, Vasile Dobrescu, „Considerații asupra sistemului financiar-bancar românesc din Transilvania (1867-1918)”, în volumul *Istorie financiar-bancară. Studii asupra băncilor săsești, românești, maghiare și slovace din Austro-Ungaria (1867-1918)*, II, coordonat de Vasile Ciobanu, Vasile Dobrescu, Lucian Dronca, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 40.

⁵ Felicia Oarcea, „Aspecte din implicarea dascălilor în activitățile economice financiare ale comitatului Arad”, p. 103.

⁶ Ioan Godea, *Arhitectura românească în epoca modernă 1700-1900*, Oradea, Editura Primus, 2012, p. 423.

din mediul rural au contribuit la dezvoltarea economică, prin „[...] creditarea și subvenționarea acțiunilor economice și spirituale ale inițiatorilor de societăți comerciale, ateliere meșteșugărești, întreprinderi industriale, precum și a unor instituții de cultură și învățământ”.⁷

Figura 1: Sediul Băncii „Victoria” Arad (clădirea din dreapta)
(Sursă: www.aradculture.ro)

Un rol important în activitatea financiar-bancară în părțile Aradului l-a avut Institutul de Credit și Economii-Societate pe Acțiuni „Victoria”. A apărut în anul 1887, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea era a „[...] doua bancă românească din Transilvania”.⁸ Până la declanșarea Primului Război Mondial, banca arădeană a acordat importante sume de bani pentru acțiuni cu caracter filantropic, contribuind la modernizarea societății românești. Ca urmare a cercetărilor realizate, s-a constatat că pentru susținerea scopurilor cultural-filantropice, „[...] la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX Banca Victoria a alocat o sumă de 214.310 coroane”.⁹ La începutul secolului al XX-lea conducerea băncii susținea inițiativa Reuniunii Femeilor Române de a ridica o școală de fete în Arad și a contribuit, în acest scop, cu suma de 25.000 de coroane. Punerea în practică a politicii de maghiarizare a făcut ca banca să acorde sume mai mari pentru scopurile filantropice. În anul 1910, banca avea un venit curat de 238.336 de coroane, din care acorda pentru scopurile filantropice suma de 12.000 de coroane. În anul 1913, profitul curat era de 482.925 de coroane și pentru scopuri filantropice s-au acordat 50.000 de coroane, din care 10.000 pentru școala de fete, alte 10.000 pentru ridicarea unui internat pentru băieți, 20.000 pentru școala confesională românească din cartierul arădean Șega, 5000 pentru ridicarea unui

⁷ Mihai D. Drecin, Vasile Dobrescu, „Considerații asupra sistemului financiar-bancar românesc din Transilvania”, p. 64.

⁸ Vasile Dobrescu, *Sistemul de credit românesc din Transilvania 1872-1918*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 1999, p. 253.

⁹ Mihai D. Drecin, Vasile Dobrescu, „Considerații asupra sistemului financiar-bancar românesc din Transilvania”, p. 46.

nou edificiu al școlii comerciale românești din Brașov și 5000 de coroane au rămas la dispoziția directorului.¹⁰ „Victoria” a avut un rol important în sistemul financiar-bancar românesc din Transilvania și a susținut înființarea unor institute de credit în localitățile mai dezvoltate din jurul Aradului, precum Nădlac sau Radna, iar în primul deceniu al secolului al XX-lea a înființat filiale care au activat în mediul rural.

Institutele de credit și băncile apărute în mediul rural la sfârșitul secolului al XIX-lea se vor remarca printre instituțiile cele mai importante care au susținut nevoile societății românești, care trecea printr-un proces de modernizare, dar se confrunța și cu o serie de probleme apărute la începutul secolului al XX-lea, când clasa politică maghiară punea în practică măsurile cele mai dure de deznaționalizare.

Un rol important în zonă l-a avut „Lipovana”, institut de credit și economii societate pe acțiuni din comitatul Timiș, înființat în anul 1893, cu un capital de 50.000 de florini. În anii care au urmat, institutul s-a dezvoltat rapid, un rol important avându-l Alexandru Mocioni, cel care a „[...] stat ani de-a rândul în fruntea Consiliului de Administrație al micii bănci Lipovana din Lipova, călăuzind în persoană Adunările ei generale”.¹¹ Mai trebuie amintit că, în anul 1899, Episcopia Ortodoxă din Arad a dat la „Lipovana” „[...] spre fructificare tocmai 130.000 florini ai Diecezei”,¹² iar la începutul secolului al XX-lea „[...] comunele bisericesti din tractul Lipovei mai toate au acțiuni și depuneri la Lipovana”.¹³ În februarie 1898, s-a ținut adunarea generală; în cadrul acesteia s-a arătat că „[...] la finele anului trecut depunerile au fost în valoare de 169.504 florini și s-a realizat un profit curat de 9509 florini”.¹⁴ Încă din primul deceniu de activitate, institutul a susținut diferite cazuri filantropice. În perioada următoare se poate constata o creștere atât a venitului, cât și a sumei alocate pentru scopuri caritabile, acești bani fiind de cele mai multe ori puși la dispoziția conducerii institutului, care îi putea aloca pe parcursul anului în funcție de solicitările depuse sau de problemele apărute.

Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, institutul a acordat bani pentru premiarea elevilor silitori din inspectoratul Lipovei, acțiune care s-a repetat în fiecare an, până la declanșarea Primului Război Mondial. Potrivit bilanțului pe anul 1904, din cele 1141 de coroane pentru fondul de binefacere, 200 erau pentru „[...] cărți și premii la examenul din tractul Lipovei”. Suma varia de la an, la an, în 1906 fiind acordate 161 de coroane. Pe lângă acești bani, s-au mai donat și alte sume școlii confesionale. În bilanțul din anul 1904 se arată că școala românească greco-ortodoxă a primit 50 de coroane. Conducerea băncii a alocat în unele situații sume importante pentru școlile din alte orașe, precum Școala de Fete din

¹⁰ *Anuarul Băncilor Române*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1914, p. 164.

¹¹ Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, București, Fundația pentru Literatură și Arte „Regele Carol II”, 1939, p. 359.

¹² *Tribuna Poporului*, număr 81, 1899.

¹³ *Ibidem*, număr 78, 1902.

¹⁴ *Biserica și școala*, număr 6, 1898.

Arad sau Gimnaziul din Brad. Potrivit bilanțului pe anul 1908, institutul acorda 200 de coroane, reprezentând a treia rată pentru Gimnaziul din Brad și 50 de coroane, rata a patra pentru Școala de Fete din Arad. Alte sume importante s-au dat pentru ridicarea unor internate corespunzătoare cerințelor impuse de legislația maghiară. S-au donat diferite sume de bani pentru internatele din Arad, Timișoara și Bran.

Institutul s-a remarcat și ca un susținător al bisericii. În anul 1897, a acordat 250 de coroane pentru renovarea turlei bisericii din Lipova, iar anual dona 50 de coroane pentru fondul protopopiatului. În anul 1904, conducerea decidea acordarea a 400 de coroane pentru Episcopia Timișoarei, finanțare ce a continuat și în anii care au urmat.

Se mai acordau bani și pentru unele asociații, precum „România Jună” de la Viena sau „Petru Maior” din Budapesta, dar și pentru cele cu caracter local, precum Reuniunea Femeilor, sau fondului pompierilor din Lipova.

**Profit și sume alocate pentru scopurile filantropice de către conducerea „Lipovenei”
(date extrase din „Anuarul Băncilor Române”-1901-1916)**

Anul	Valoarea profitului curat (coroane)	Suma alocată pentru scopuri de binefacere (coroane)
1900	19.935	794,28
1901	20.002	841,54
1902	20.219	1112,45
1903	23.668	1141,03
1904	23.668	1141
1905	24.442	1733
1906	24.705	1644
1908	27.278	1641
1910	36.296	889
1912	33.030	657
1913	31.238	994
1914	8188	-

În anul 1896, ca urmare a demersurilor intelectualilor români din Pecica, a apărut Banca Populară „Pecicană”, care era o „[...] organizație cooperatistă”.¹⁵ Potrivit statutelor, societatea a fost creată cu scopul de a „[...] promova cruțarea, a da ocaziune sigură ori și cui că în decurs de câțiva ani prin depuneri mărunte săptămânale se adună un capital și ajutarea membri cu împrumuturi”.¹⁶ Printre directorii instituției se numărau învățătorul Ioan Ardelean și preoții Demetriu Barbu și Ștefan Tămăjdan. Activitatea societății a fost descrisă de învățătorul Ștefan Roja într-un

¹⁵ *Monografia Pecica*, Arad, Editura Concordia, 2007, p. 519.

¹⁶ Arhiepiscopia Ortodoxă Română Arad, *Fond acte școlare*, dosar 149-IV-1912, f. 1.

raport trimis Consistoriului arădean în anul 1912, unde arată că societatea a avut un rol important și a adus „[...] *mult folos membrilor ei scoțându-i din mâna cămătarilor și dându-le posibilitatea ca împrumutul să-l poată răsplăti pe nesimțite*”.¹⁷

În anul 1897, conducerea băncii „Victoria” susținea și se implica în organizarea institutelor de credit din Radna și Nădlac, contribuind astfel, la modernizarea societății românești. În anul 1897, banca arădeană se număra printre acționarii de la cele două institute de credit, cumpărând câte 25 de acțiuni, iar unii dintre funcționarii săi apar și în conducerea celor două institute nou înființate.

În conducerea institutului din Radna se găseau la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea personalități care activau și în conducerea „Victoriei” din Arad, precum Ioan Suci, cel care a fost notarul adunării generale prin care s-a constituit institutul, dar și Mihai Veliciu, Sava Raicu sau profesorul Teodor Ceonța. La adunarea de constituire a „Nădlăcanei” era prezent și Roman Ciorogariu, iar printre cei aleși în comitetul de supraveghere era și Sava Raicu, ambii intelectuali făcând parte și din conducerea „Victoriei”. Interesant este că, în cazul constituirii „Nădlăcanei”, zece acțiuni au fost cumpărate de „Lipovana”, la care se mai adaugă două acțiuni cumpărate de protopopul Voicu Hamsea și zece acțiuni cumpărate de Demetrie Roman, învățător din Radna, persoane implicate în organizarea și conducerea institutului din Radna. Potrivit documentelor, cele două institute de credit apărute în anul 1897 au avut un rol important în zonă și au adunat în jurul lor cei mai marcanți intelectuali ai locului.

„Mureșanul”, institut de credit și economii societate pe acțiuni în Maria-Radna, comitatul Arad, a avut un capital inițial de 80.000 de coroane. Institutul a grupat în jurul său intelectualitatea din zonă, în conducere fiind învățători, precum Ioan Tuducesu sau Iosif Vuculescu, dar și profesorul arădean Teodor Ceonța. Institutul s-a dezvoltat în anii care au urmat și a acordat și unele ajutoare financiare. În anul 1899, din profitul de 6678 de coroane, a acordat 160 pentru scopuri filantropice. Din această sumă, 20 de coroane erau pentru „[...] *premierea copiilor cu cărți la examene*”, banii fiind puși la dispoziția protopopului Vasile Beleş,¹⁸ iar 40 de coroane se alocu pentru internatul din Arad. Încă de la început, institutul s-a remarcat ca un susținător al școlilor. Potrivit bilanțului din anul 1900, conducerea acorda pentru scopuri caritabile suma de 283 de coroane, din care 124 pentru școlile din tractul Radnei. Finanțarea a continuat și în anii următori, dar suma a variat. Au mai fost acordate sume importante pentru Școala de Fete din Arad, dar și pentru ridicarea unor internate la Arad și Beiuș. O importantă donație a fost făcută bisericii ortodoxe române din Radna în anul 1904, când s-au alocat 500 de coroane, din cele 735 de coroane destinate scopurilor caritabile.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Anuarul Băncilor Române*, 1901, p. 81.

În anul 1897, a apărut și „Nădlăcana”, institut de credit și economii societate pe acțiuni în Nădlac, comitatul Cenad, cu un capital de 100.000 de coroane. Înființarea unui institut de credit românesc în Nădlac a găsit susținere atât în biserică, cât și la alte bănci și institute de credit. Printre primii acționari găsim importanți oameni din rândul bisericii ortodoxe; episcopul Ioan Mețianu a cumpărat zece acțiuni, iar Dionisie Popovici, casierul Consistoriului arădean, a devenit un important acționar, cumpărând 70 de „acții”. Dezvoltarea noului institut de credit a fost mai anevoioasă; în anul 1899, profitul curat ajungea la 9579 de coroane din care, pentru scopuri filantropice, au fost acordate 130 de coroane. Până în anul 1906, venitul a fost în jur de 9000 de coroane pe an, astfel că pentru scopurile caritabile s-au alocat puțini bani. În raportul din anul 1903, se menționează că venitul era de 9124 de coroane, iar „[...] *distribuirea cotei de binefacere s-a făcut în decursul anului afară de 100 coroane votate pentru renovarea catedralei din Arad*”.¹⁹ În anul 1906, venitul a ajuns la 12.193 de coroane, iar în anii care au urmat a mai crescut, în anul 1910 ridicându-se la 20.086 de coroane, din care 262 au fost donate pentru scopuri filantropice și s-au acordat 100 de coroane pentru Școala de Fete din Arad. Dezvoltarea a continuat, culminând cu anul 1913, când s-a ajuns la un venit de 63.131 de coroane și s-a acordat, pentru scopuri filantropice, suma de 876 de coroane. Din această sumă, 400 de coroane erau pentru taxa de membru al ASTREI, 200 de coroane reprezentând prima rată pentru Școala Comercială Superioară din Brașov și alte 200 de coroane reprezentând prima rată pentru internatul de băieți din Arad.²⁰ În anul 1914, profitul era de 59.400 de coroane și pentru scopurile de binefacere se acordau 1148 de coroane, din care s-a achitat a doua rată pentru școala din Brașov și internatul din Arad și s-au dat 600 pentru Crucea Roșie.²¹

Modernizarea societății românești și schimbarea mentalității a făcut ca în primul deceniu al secolului al XX-lea să apară o serie de institute de credit în diferite localități din comitatul Arad, Timiș sau Torontal, dar și filiale ale băncii „Victoria”, precum cele de la Șiria, Chișineu-Criș și Ineu, iar în Banat au apărut și s-au dezvoltat filialele băncii „Timișana”.

În anul 1905, protopopul Ioan Georgia și avocatul Aurel Gozda se adresau conducerii „Victoriei” și solicitau înființarea unei filiale la Buteni. În anul 1906, au urmat demersurile pentru înființarea unui institut de credit românesc. A apărut astfel „Buticeana”, institut de credit și economii societate pe acțiuni în Buteni, comitatul Arad, care a avut un rol important, pentru că a acordat credite cu dobânzi reduse pentru țărani și a „[...] *contrabalansat activitatea altor institute de credit din localitate*”.²² În anul 1907, s-a înființat în Pecica și o casă de păstrare, care inițial a avut un capital de 200.000 de coroane, obiectivul ei fiind sprijinirea

¹⁹ *Ibidem*, 1905, p. 96.

²⁰ *Ibidem*, 1914, p. 110.

²¹ *Ibidem*, 1915, p. 98.

²² Felicia Oarcea, „Aspecte din implicarea dascălilor în activitățile economice financiare ale comitatului Arad”, p. 109.

dezvoltării „agriculturii, industriei și comerțului”.²³ La Ineu, a apărut „Lunca”, institut de credit și economii societate pe acțiuni cu un capital social de 100.000 de coroane, iar la Dezna o casă de păstrare. Fenomenul este prezent și în satele din câmpia Banatului. Și aici au apărut mai multe case de păstrare și institute de credit cu un capital mai redus, dintre care amintim „Pesăcana”, institut de credit și economii societate pe acțiuni în Pesac, comitatul Torontal, având un capital de 50.000 de coroane.

Figura 2: Sava Raicu, director executiv al Băncii „Victoria” în perioada 1912-1919
(Sursă: Virgiliu Bradin, *Sava Raicu (1869-1920). Finanțist de elită în lumea bancară din Austro-Ungaria. Contribuție monografică*, Arad, Editura Promun, 2012, p. 132)

Pe lângă aceste institute de credit au mai existat și filialele Băncii „Victoria”. În raportul conducerii „Victoriei” din anul 1907, se arată că filiala din Chișineu a fost deschisă în 16 ianuarie 1907, un an nefavorabil, dar în ciuda greutăților filiala a „[...] operat un capital aproape de jumătate de milion”, ajungând ca în anul 1908 să facă progrese tot mai mari, atât „[...] în privința extensiunii afacerilor, cât și a circulațiunii și a veniturilor”. În anul 1910, a apărut și filiala din Șiria care, potrivit raportului prezentat la adunarea generală din anul 1911, făcea „[...] cele mai bune servicii clienților din aceste părți și totodată institutului”, asemenea filialei de la Chișineu-Criș. Tot în anul 1910, au început discuțiile dintre conducerea „Victoriei” și cea a institutului „Lunca” din Ineu, în urma cărora s-a decis transformarea celui din urmă în filiala băncii „Victoria” din Ineu.

Se poate constata că la începutul secolului al XX-lea în localitățile rurale mai dezvoltate au funcționat diferite institute de credit. Chiar dacă acestea au avut o putere financiară redusă, au contribuit la modernizarea societății, la

²³ Idem, *Școala și societatea în comitatul Arad (1867-1918)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2012, p. 110.

dezvoltarea unei „economii rurale” și au oprit „[...] procesul de sărăcire a populației”.²⁴ În presa vremii se vorbește mult despre rolul acestor „bănci rurale”, afirmându-se că: „[...] băncile noastre și până acum au fost cetăți tari de apărare în lupta grea pentru pâinea cea de toate zilele și unde umblat-au și găsit-au adăpost cei ajunși în strâmbtoare... La bănci avem adecă adunați nu numai pe frați mai cu dare de mână, ci totodată și pe cei cu minte mai luminată... Fie lumina lor un izvor de putere a neamului românesc!”²⁵

The Contribution of the Romanian Credit Institutions from the Parts of Arad to the Modernization of the Romanian Society till the First World War

(Abstract)

The process of modernization of the Romanian society, started in the last two decades of the 19th century, accelerated at the beginning of the 20th century, as a result of the appearance in the rural area of numerous credit institutions and savings houses. An important role in the modernization process of the Romanian society in the parts of Arad was played by „Victoria”, a credit and savings institute joint stock company founded by a group of intellectuals in the area in 1887. At the beginning of the 20th century, „Victoria” was the second Romanian bank in Austria-Hungary in size and contributed to the establishment of other credit institutions in the Romanian villages in the Arad Plain. Through the appearance of credit institutes, the elements of capitalism entered the rural Romanian world. Credit institutions in rural areas will stand out as some of the most important institutions that supported the needs of Romanian society, which was going through a process of modernization, but also faced a number of problems in the early twentieth century, when the Hungarian political class implemented the harshest denationalization measures.

Keywords: bank, school, church, Romanians, villages.

²⁴ Idem, „Aspecte din implicarea dascălilor în activitățile economice financiare ale comitatului Arad”, p. 110.

²⁵ *Tribuna*, număr 34, 18 februarie/3 martie, 1906, p. 2.